

ONTOLOGIA LITERARĂ A „MARGINII”: SFÂȘIERILE BASARABIEI

Doctor habilitat în filologie **Andrei ȚURCANU**, Laureat al Premiului Național 2016
Institutul de Filologie al AȘM

LITERARY ONTOLOGY OF THE "EDGE": LASCERATION OF BASARABIA

Summary. The literary image of Basarabia is closely linked to its status as a part of historical and geographical edge of Romanism and To the will of a cruel history of 200 years, as the edge of the empire in the East. Metamorphosis of the artistic imagination is directly linked with how Bessarabia, native of this geographical entity, is found and recognized in relation to the two political centers: cultural and symbolic. Bessarabian postwar literature evolves in a slow and dramatic self-identification between national adherence committed to the centrality of the unique power of endurance and continuance and the feeling of the fractured ontological sense, with images of a grotesque, tragic pseudomorphosis of an annihilated world.

Keywords: imaginary, ontological fracture, metamorphosis, pseudomorphosis, edge, centrality.

Rezumat. Imaginea literară a Basarabiei este strâns legată de statutul ei de parte istorică și margine geografică a românismului, iar, prin voința unei istorii ingrâte de 200 de ani, și de margine a imperiului de la Răsărit. Metamorfozele imaginarului artistic se află într-o directă determinare cu felul cum basarabeianul, băștinașul acestei entități geografice, se regăsește și se recunoaște în raport cu cele două centre politice, culturale și simbolice. Literatura basarabeiană postbelică evoluează, într-o lentă și dramatică identificare de sine, între adeziunea hotărâtă la centralitatea națională ca unică putere de rezistență și de dăinuire și sentimentul fracturării și risipirii ontologice, cu imaginile unor pseudomorfoze grotești, tragice ale unei lumi neantizate.

Cuvinte-cheie: imaginar, fractură ontologică, metamorfoze, pseudomorfoze, margine, centralitate.

În 1988, când am structurat volumul de poezii *Cămașa lui Nessos*, am inclus în final un ciclu care trebuia să sugereze sfârșitul coșmarului unui periplu prin universul malefic al Utopiei totalitare și o regăsire ontologică în primordiile unui spațiu fundamental. Ciclul se intitula *Acasă*. Refuzând categoric pelteaua îngânărilor nostalgice a „dorurilor de casă, de satul natal, de salcâmul de la poartă”, de care poezia noastră era suprasaturată, intenționez să merg în continuare către sursele originare ale unui epos/ethos autohton.

Vedeam în proiectele mele cum figuri și reprezentări folclorice străvechi reverberază în patosul bucuriei întâlnirii cu miracolul autentic într-o senină și triumfătoare mitologie poetică a întemeierilor și a *locuirii* acestui spațiu de margine a latinității occidentale. Mă impresionase puternic *Cântec general* de Pablo Neruda și credeam, animat și de experiența altor poeți latino-americieni, dar impulsivat și de entuziasmul colectiv al mișcării de protest social și trezire națională, că aș putea accede la respirațiile largi și libertățile unei poezii în care să pulseze cu o forță geologică primară tradiția gigantescă a unei lumi imemorabile, o lume în pulsații cosmogonice, în devenire și *așezare*, având în centrul ei ca figură tutelară pe Greul Pământului, o reprezentare chtonică plină de mister din folclorul nostru. Temerare gânduri și frumoasă amăgire – Greul Pământului învărtind astrele, cu tot clocotul materiei și cu toate involburările universului, din ... buricul Basarabiei!

„Bes-Arabia” cu o „istorie-ca-fică-a-geografiei” și o „geografie-ca-fică-a-istoriei”, „Demonul Negru” al spațiului dintre Prut și Nistru adicătelea, ca să folosesc despicarea lexicală și jocul de cuvinte al lui Paul Goma, a vrut însă altceva și a învins. Din „Acasarabia” mea visată au ieșit până la urmă *Elegii pentru mintea cea de pe urmă*, *Destin întors* și *Iisus prin miriști*, cărți centrate pe o mitologie a unui tontoroi somnambul în cerc, în care om, casă, landșaft participă goniți parcă dinlăuntru lor de o vrajă bolnavă, un fel de blestem al locului. E o mitologie infernală, întunecată, tulbure, cu trimiteri directe, uneori frontale, alteori aluzive, mereu necruțătoare, la realitățile ușor de recunoscut ale „R.M.” (post)totalitare.

Sunt oare aceste imagini ale Basarabiei și ale omului ei „basarabenit”, reflexul unui pesimism funciar, precum îmi imputa cineva pe pagina de facebook, ori sunt reprezentările unei predestinări, „o predestinare a așezării ei geografice, a statutului de margine/limită, în care omul nu poate să fie decât unul *sub vreme*” (Nina Corcinschi)? „Niciodată Nistru,/ *mărgioara*, vadul,/ n-a fost mai sinistru/ și mai blestemat.” – scria și Dumitru Matcovschi în una din ultimele sale cărți. Oscilând după 1990 și, îndeosebi, după 2000, între litanii și blesteme, între accese de mânie vitriolată, sarcasm, vehemențe satirice și un gust amar al vidului și zădărniceii, poetul „mărgioarei de la Nistru” trăiește cu intensitate un sentiment căruia i-a zis „boala de Basarabia”. E sentimentul risipirii ontologice și al căderii

Basarabiei în captivitatea unei puteri agresive, brutale, primare. E o forță oarbă, devastatoare, o energie colectivă nefastă, inexorabilă. Prezență obsesivă, terorizantă, povară ce apasă cu greutate asupra destinului comun al acestei bucăți de pământ și al oamenilor ei, ea poartă diferite măști: impostori, pigmei, cameleoni, gurmanzi, coțcari, bezbojnici. Având aceeași rădăcină, „din neamul lui Cain”, uniți într-un plural ubicuu, aceștia năboiesc și se revarsă, ca „lăcustele”, ca „barbarii”, din adâncurile ființei naționale fisurate, se infiltrează în voința de identitate anihilând-o. Am putea admite că în imaginile apocaliptice ale Basarabiei post-comuniste se regăsește postmodernitatea globalistă cu efectele ei disipative, centrifuge. Dar nu mai puțin adevărat e că acest imaginar de crepuscul e, într-o măsură decisivă, „corolarul”, produsul unei istorii de 200 de ani cu o geografie labilă de margine, cu metamorfoze și, îndeosebi, pseudomorfoze cauzate de constrângerile și influența fatală a centrului imperial rusesc.

Despre ultimul traseu al hărții „R.S.S. Moldovenești”, cel din 1940, Paul Goma scrie în cartea *Basarabia* că „e atât de ticălos făcut, încât bănuiesc pe vreun strănepot al ducelui de Richelieu de a fi umblat cu creionul pe acolo.” [1, p. 121]. Iar despre locul nașterii sale exilatul de la Paris se exprimă și mai tranșant: „La urma urmei, eu nu am altă țară decât Basarabia cea care nu mai există decât în cărțile mele.” [1, p. 121]. E Basarabia copilăriei sale cu imaginarul acestei vârste paradisiace, cel mai important însemn fiind *calidorul*, meterez al casei și „scutec” amniotic al copilului, „dorul frumos” (kali/dor) al locului ce-l înfășoară matern și ocrotitor. Dar *calidorul* mai este pentru micul Păulică și spațiul deschiderii către lume, primul reper fiind moș Iacob, bunelul adoptiv și primarul satului, apoi, într-o mișcare concentrică, Mana cu măneniile ei, câmpiile și locurile de joacă de prin împrejurimi și, în sfârșit, întreaga Basarabie cu nenorocul unui ținut de margine și al unei fatale așezări geostrategice în calea ofensivei brutale a intereselor imperiale de la Răsărit. Descoperirilor acestui punct de observație privilegiat li se adaugă, într-un dialog al amintirilor și comentariilor, intercalările tatei, *învățătorului de istorie* Eufimie Goma, și ale mamei, autoarea unei monografii despre Mana, precum și explicațiile și interpretările din refugiul perpetuu al maturului Goma. Din viziunea oferită de *calidorul* copilăriei de la Mana, cu specificul opticii infantile, dar și cu distanța temporală de o viață de om implicită, coroborată cu punctul de vedere și distanța spațială a „fărădețarului” (în niciun caz *deșțarului!*) refugiat și rătăcitor prin lume Paul Goma, se reconstituie imaginarul *marginii de Est a românismului* supusă vicisitudinilor unei istorii imprevizibile, schimbătoare, dramatice, ingrate. Ion Simuț era, în acest context, îndreptățit să susțină: „*Din calidor* este romanul unui destin definitiv. Pentru cine ar vrea să înțeleagă

în profunzime realitatea situației disperate a Basarabiei (de acum și de altădată) această carte este esențială” [1, p. 255-256].

Acestei viziuni din Țară, *românești*, i se contrapune optica unei pseudomorfoze sovietice, *moldovenești*, cu joncțiuni în postmodernitatea globalistă, dar cu rădăcini în crepusculul ultimelor două decenii de comunism. „Situația disperată a Basarabiei (de acum și de altădată)...”? Helas! Dar nu mai există Basarabia. O spune și Paul Goma, „nu mai există decât în cărțile mele”. E o mărturisire însă care ar putea fi interpretată mai degrabă ca figură de stil a neîmplinirii sale nostalgice de a-și vedea vreodată baștina. *Altcineva* vine să taie punțile, senin și imperturbabil, cu o franchețe năucitoare. Într-o polemică iscată de înaintarea lui Paul Goma la Premiul Național, Victor Druță, publicist emigrat după 1990 și naturalizat în Italia, susține: „Goma de fapt nu e moldovean, e un originar dintr-o Basarabie care nu mai există și dintr-o Românie care nu mai există. Lumea de la noi e mai tolerantă după tot ce i s-a întâmplat. Goma nu cred că s-ar simți bine la Chișinău. Și nici noi nu cred că ne-am simți bine cu Goma laureat al Premiului de Stat. Pentru că noi, *moldovenii de azi, suntem copiii unui viol istoric pe care Goma nu-l acceptă, dar noi nu avem cum să nu-l acceptăm, pentru că e vorba de mama și tata, iar tata a fost Stalin* (s.n. – A.Ț.)...”. În mare măsură nu poți să nu-i dai dreptate lui Victor Druță. Goma nu este „moldovean”, în sensul corupt de azi al acestui cuvânt. Basarabia și România *sa* nu mai există. Există „R.M.”, fiică a „R.S.S.M”, cu bunicuța „R.A.S.S.M” (*Република Аутономэ Советикэ Социалистэ Молдовеняскэ*) inventată la Balta, și este o Românie care nu-l vrea acasă, ieșită din mantaua celeia care l-a hăituit, mai întâi ca basarabean în refugiu, apoi ca luptător anticomunist, și care l-a făcut să plece rătăcitor prin lume. Nici vorbă, „copiii unui viol istoric”, cu o mamă naturală și cu Stalin pe post de tată semincer de laborator, nu s-ar simți bine cu Goma printre ei. Dar nici Goma nu s-ar crede în preajma lor *acasă*.

Deși au o unică rădăcină lingvistică și etnică, lumea *basarabeanului* de la Paris, condamnat de o istorie ingrătă la un refugiu perpetuu, și cea a *moldoveanului* emigrant și naturalizat în Italia sunt ca două universuri paralele care nu se intersectează. Între cei doi s-a interpus *ceva* ce a făcut dialogul și înțelegerea imposibile. Victor Druță scrie, evaziv și eufemistic: „Lumea de la noi... *după tot ce i s-a întâmplat...*”. Acest „tot” parcă ar vrea să sugereze niște tare grele suportate de populația Basarabiei, dar expresia în sine e un fel de a înmuia și a ocoli spunerea adevărului pe nume, fapt sancționat imediat de Paul Goma într-un comentariu acid: „Dar ce s-a întâmplat tovarășe Druță, *după?* De ce nu-i spui pe nume ocupației rusești? Ți-e rușine? Sau ți-e frică? De cine: de ruși? Sau de propriii frați,

veri, cumnați, soție, copii, părinți? Ai devenit mai „tolerant”, cu călăii noștri? Ai devenit mai creștin iertător cu bolșevicii feroce? „După tot ce s-a întâmplat” (ocupația rusească): arestări, deportări, execuții sumare, foamete decretată de la Kremlin, d-ta și ai d-tale ați devenit, ca prin minune, „toleranți”, gata să vă propuneți, după amândoi obrazii – întru palmuire, scuipare – și picioare-n cur de la Ocupant – crezi că memoria, sufletul omului mai poate fi „tolerant” cu Intoleranța, cu Brutalitatea, cu Sălbăticia?”. La argumentele forte ale memoriei unei istorii dramatice de două secole, cu o geografie și o populație „de margine” țintă și pradă a poftelor imperiale rusești, Victor Druță răspunde, *asimetric*, cu amintirile personale ale insului prins și deplin încadrat în parametrii cotidieni ai „comunismului domestic” (Vitalie Ciobanu) de dinaintea prăbușirii URSS. Rude în România, dar neamuri și la Orenburg, care, atunci când se întâlnesc, cântă cu paharul în mână „Oi, moroz, moroz...”. Ruși simpatici pe care viața i-a adus în satul său, printre care și o nană de botez, toți dragi și aproape inimii sale. Iar în final, ca un corolar pigmentat cu un umor cam forțat: „Și apoi cum să nu devin iertător cu bolșevicii, când chiar tata era un „bolșevic feroce”, dar a fost totuși un om bun, deloc „călău”. Așa e, vă spun adevărat, pe cuvântul meu de pionier și de comsomolist!.. Încercați să mă înțelegeți, domnule Goma.” Nu e greu de înțeles acest moldovean care nu este, totuși, un mercenar al ideologiei moldoveniste și pe care nu avem niciun temei să-l bănuim de nesinceritate. Habitatul sovietic al „socialismului multilateral dezvoltat”, cu toate „realizările” sale de uniformizare și omogenizare a ființei umane, i-a extirpat simțul istoriei și vocația adevărului, substituindu-i-le cu autismul unui cotidian fără orizont și cu viziunea îngustă a ochelarilor domestici, de corecția cărora are grijă în fiecare seară programul de televiziune „VREMEA”. Precum atitudinea anti-imperială și anticomunistă a lui Goma nu trebuie confundată cu intoleranța și rusofobia, nici această poziționare „iertătoare” nu mai înseamnă toleranță și nu are nimic cu filosofia „umanismului european actual”, precum insistă Victor Druță. E o pură anestezie a sentimentului istoric, o situare comodă în uitare și indiferență. Goma a numit fenomenul „piteștizarea întregii țări”. Romanul lui Cinghiz Aitmatov *O zi mai lungă decât veacul* i-a dat, în URSS, o altă denumire – „mancurtizare”. Din străfundurile tulburi ale acestui fenomen de fracturare a personalității umane, de anestezie a discernământului ei istoric și de pierdere a criteriilor valorice vine, cred, și o altă idee, cu un ușor iz moldovenist, lansată recent de același autor. „Impactul lui Grigore Vieru asupra Basarabiei, asupra caracterului și spiritualității basarabenilor este atât de mare, încât acest poet ar putea fi considerat drept unul din fondatorii Patriei.”

Bietul Vieru! Din cotlonul obscur de „poet mediocru”, unde-l aruncase Iulian Ciocan, iată-l brusc înălțat pe tronul falnic de „fondator al Patriei”! Oare nu asta a fost și intenția lui Vladimir Voronin când i-a organizat poetului „sub înaltul patronaj” al Președinției niște concerte-mastodont televizate? Megaloman, crezându-se el singur un avatar al lui Ștefan cel Mare, acesta îl vedea alături, în programul său de „fondare a Patriei”, și pe autorul *Numelui tău*. Cu riscul de a mă reține poate prea mult la divagațiile „moldoveanului (nostru) de la Roma”, am să mai citez un fragment dintr-un text al său recent. E o mostră în care confuziile valorice și deruta intelectuală se întâlnesc într-o demonstrație strălucită a aceluia *ceva* „întâmpat” acestei margini a latinității și omului ei în intervalul celei de-a doua jumătăți a secolului trecut. „Și-mi dau seama aici că pentru noi, moldovenii, contactele cu Rusia, așa cum au fost ele, cu războaie, ocupații și nedreptăți, au fost totuși o mare șansă. E adevărat că am pierdut multe, dar am și câștigat, din vârtejurile acestea istorice au ieșit acel Marco Polo al nostru care se cheamă Nicolae Milescu-Spătarul, și Dimitrie Cantemir, și Constantin Stere. Și Kotovski, și Lazo, că-s ai noștri și aceștia și au fost personalități ieșite din comun. Grigore Vieru e și el, ca fenomen literar apărut în RSSM, un produs indirect al imperialismului rusesc, căci s-a format opunându-se acestuia. Nu zic să mulțumim țărilor și lui Stalin pentru aceasta, dar cred că nici să ne încrâncenăm în ridicole atitudini antirusesci nu face. Toate națiunile puternice au creat imperii. Noi, care puternici nu suntem, trebuie să fim cuminți.”

În sfârșit, lucrurilor li se spune pe nume. *Cuminți* nu mai înseamnă *toleranți*. „Înțelepciunea” capului plecat în fața celor puternici nu are nimic cu filosofia toleranței unei Europe eliberate de ideologiile totalitariste resentimentare. Această „înțelepciune” vine din ceea ce I.D. Sârbu numea „matca asiatică a supunerii, fricii, lipsei totale de curaj și solidaritate” [2, p. 94], pe care o identifica în „omul sovietic” și în copiii ultimelor decenii de comunism. În aceeași matrice a omului „de tip nou” își găsesc explicația și situarea bizară a lui Milescu-Spătarul, Dimitrie Cantemir, Constantin Stere pe același plan al valorilor cu Lazo și Kotovski. Acolo, cred, se află și originea gândului năstrușnic că Grigore Vieru este „un produs indirect al imperialismului rusesc, căci s-a format opunându-se acestuia”, gând care substituie temeiul interior al creației poetului nostru, forța tradiției naționale, precum și tradiția liricii europene de la Rilke la Lorca încoace, cu una din motivațiile ei exterioare.

Am greși dacă am trece aceste confuzii pe seama unor erori accidentale de logică și de gust. Ele își au obârșia în sminteala generală, ontologică, epistemologică și axiologică a voinței de putere imperiale rusești, cu derivatele ei bolșevice de după 1917, suprapusă cu

brutalitate și ipocrizie peste istoria ultimelor două secole a acestei margini de Moldovă. Sunt efectele impunerii unui șir lung de falsuri istorice, consecințele unor acțiuni neîntrerupte de deznaționalizare și omogenizare a populației autohtone, manifestări continui de corupere a valorilor și escamotare a adevărului prin denaturarea principiilor și substituția criteriilor. De la acel fals geografic care este toponimul *Basarabia* impus peste toată partea de țară ruptă de la Moldova istorică până la fundamentalismul moldovenist românofob actual, fixat strâns pe vectorul geopolitic euro-asiatic, se vedește efectul/țintă al unor permanente *pseudomorfoze*. Nu evoluții organice, metamorfoze firești, schimbări lente, progresive, ci fracturări existențiale, dedublări de conștiințe, procese sociale deviate, fenomene umane spectrale, proiecții și imagini mentale deformate, contrafăcute, impuse cu violență, cu duplicitate, cu aroganță, insistent, dintr-un *centru de putere imperial* peste o *margină* nesigură, vulnerabilă. *Un viol perpetuu!*

O parabolă extraordinară a acestui viol este, dacă ar fi să mă refer la literatură, perseverența cu care oamenii locului din piesa lui Ion Druță *Cervus divinus* sunt forțați să recunoască într-o gloabă cu clopoțel o specie rară de *cerb dumnezeiesc*. Fotografiile surprind „crâmpie din viața unei biete mărțoaie”: „se opinteste”, „cade”, „nu se mai poate scula”, „spinarea – cu urme de bici”. Autorul mai remarcă „tristețea ființei căreia nu-i rămân decât pielea și oasele”, dar și „prăpastia stingerii răsfrântă într-un ochi de cal”. Spectrele acestor imagini terifiante se pot depista, ca într-un palimpsest, în toate cele din jur: reacții umane, scene de viață și reprezentări de habitat. Totul e cuprins de umbrele grele ale declinului, disoluției, închiderii oricăror perspective. Peste tot se identifică aceleași semne ale degenerescenței, ale distrugerii, același abis „al stingerii” din ochii mărțoaiei cu clopoțel: o mănăstire transformată în școală pentru elevi cu capacități mintale reduse, oameni uitați la muncile lor istovitoare, degradante, în câmp sau la cariera de piatră, un copil care se teme de rostirea cuvintelor, elevi cu handicap mintal jucându-se bezmetici cu crucile de piatră de pe morminte, „ocupații” noi, deloc stranii în context, de „meșter la cultivarea legăturilor speciale” sau de „ziarist” profesând cu o nonșalanță cinică defăimarea Bibliei și ponosul consătenilor etc.

O lume condamnată parcă, având deja și propria „bocitoare”, pe Odochia, care îi cântă mereu, inegalabil, ca într-un mit al surpării, predestinarea. Dar, ciudat, o lume cu o putere de rezistență și cu o energie a dăinuirii hrănită din niște adâncuri arhetipale incontrollable. Sunt forțe de care ea însăși nu este conștientă până la capăt, pe care nici nu le bănuiește. Doar intelectualul Țurcanu, directorul școlii, are o reacție rațională la dezastrele realității, explicându-și speranța însănătoșirii elevului Rotaru cu argumente științifice. „Structura geneti-

că, după cum se știe, e cea de-a doua coloană vertebrală a noastră. Spre deosebire de prima, ea nu cade după o singură lovitură. Decăderea unei generații încă nu înseamnă prăbușirea unui neam, cu condiția ca neamul, firește, să fie sănătos cu duhul.” Ceilalți însă, cei care nu au capitulat în oportunism (ca Ceafă cu Cefuleasa) și nu au trădat (ca Negriș), deși căzuți în transa predestinării, și-au păstrat intacte antenele unei vederi sănătoase, firești și a unei (inconștiente) rezistențe de profunzime. Or, tocmai aceasta se află în „grija” Comisiei Comitetului de Stat. Din reacțiile și aluziile personajelor este clar de care Comitet de Stat este vorba, dar punctele de suspensie au și un rol de generalizare simbolică a acelei puteri discreționare căzută peste această Vale a Plângerii de pe malul Nistrului. Comisia ține legătura permanentă cu Centrala, o informează și primește indicații. Gândirea membrilor ei vedește clar o linie oficială, DE STAT, rectilinie, intolerantă, antiumană și antinațională. La dangătele de clopot care tulbură totul în calea lor, capitala răspunde cu un ordin expres, evident, în limba rusă: „Srocino stenku staviti!” (A ridica urgent un zid!). E o veche și obișnuită reacție „ocrotitoare” a centrului imperial.

Nicolae Iorga remarcă în Chișinăul de altădată într-un jurnal de călătorie din 1905: „Cazărmi în toate părțile, muzici care încearcă imnuri războinice, ofițeri în grupe strălucitoare, sau singuratici, pe jos, în trăsură, pe velocipede. Această Basarabie rău câștigată e o țară bine păzită” [3, p. 135]. Pe secretara Comisiei nu o deranjează faptul că elevii școlii se joacă cu o cruce de piatră din fostul cimitir al mănăstirii. Raționamentele ei preiau logica crudă și neomenească a „comunismului combativ” (voinstvuiușcii kommunizm): „Atâta timp cât spiritul primar agresiv mai e încă activ, nimic nu e pierdut. Lasă-i în pace să-și dezvolte musculatura.” De aceea replica directorului Țurcanu produce, în context, impresia unei sfidări: „Musculatura s-o fi dezvoltând ea, dar sălbătăcesc sufletele.”

O vigoare înverșunată, chinuitoare și o suspiciune bolnavă mișcă „investigația” Comisiei, felul de a judeca al membrilor ei, reacțiile și vorbele lor, aprecierile pe care le dau oamenilor cu care vin în contact, întâmplărilor curente și celor din trecut. Generatoare de frică, provocând mereu neliniști în jur, ea însăși e stăpânită constant de teama de a nu scăpa ceva de sub control, se află într-o stare permanentă de alertă maximă, suspectând pe cei din jur de lipsă de fidelitate ori, dimpotrivă, lăudându-le și încurajându-le obediența, devotamentul. Însăși „misiunea” cu care au venit membrii Comisiei în această margine uitată de țară de pe malul Nistrului este un test de loialitate, o acțiune de descindere în ascunzișurile tainice ale gândurilor populației locale, o tentativă de a o descoase cât de supusă, de maleabilă sau de îndârjită și îndărătnică este aceasta la contraste-

le utopiei oficiale – *mârțoaga cu clopoșel* prezentată cu obstinație drept *cerbul dumnezeiesc*. „Ne interesează nu atât *cervus divinus* ca atare, cât discuțiile despre el, zice adjunctul șefului Comisiei. – Și nu atât discuția ca atare, nu atât ce se spune, cât ceea ce nu se spune, dar se subînțelege...”. Peste tot se bănuiesc dușmani camuflați, acte de subversiune, gesturi periculoase de răzvrătire. Suprema acuză este, cum mă cicălea pe vremuri și pe mine un coleg, culpa otheadelor „peste pârâu”. „Da nu-i vedeți nevoastră că ei is cu un ochi la noi, cu altul hăt piște graniți...”, le strigă Cefuleasa obediență membrilor Comisiei, când Ghiță declară franc, direct: „Hai, tovarăși, și nu ne mai prostiți atâta... Care *cervus divinus*, când știe toată lumea că în mănăstirea ceea ați înșirat pe pereți fotografiile unei biețe mârțoage, prefăcând o casă sfântă într-un grajd de cai...”.

Revolta acestei mare meșterițe „pentru cultivarea legăturilor speciale” e firească. Prin funcția de *deservire* cu zel a meselor „înălților oaspeți”, și ea se află, deși la cercul cel mai de jos, la marginea marginii Puterii imperiale, totuși, pe orbita forței de autoritate și reacțiune a centrului. Nu contează calificarea. Esențială rămâne loialitatea față de angrenajul de putere a centrului, încadrarea în acțiunile acestuia de supunere și de stăpânire a *marginii naționale* captive („trecută prin foc și prin sabie,/ furată, trădată mereu”, scria Dumitru Matcovschi tot pe atunci când Ion Druță finaliza *Cervus divinus*), veghea neclintită asupra dovezilor ei de identitate și neconținutele semnale de alarmă la orice manifestare de rezistență.

Făcând puțină sociologie politică, interesant e de remarcat că după 1990, când marginea națională se declară Centru, nu se produce și o re poziționare a centrilor ei simbolici și ai celor de valoare. Nu Ghiță, simbol al rezistenței Logosului, stăpân pe harul cuvântului, bolnav de „boala *ne-te-me-re*”, nu Odochia, întruchiparea geniului feminin al locului în ipostazele sale vitale fundamentale (mireasă/soră/mamă), vor constitui axa de putere a noului centru, ci Cefuleasa și Ceafă, devianții „din neamul lui Cain”, zice același poet Dumitru Matcovschi, multiplicându-se apocaliptic în noile condiții printr-o sciziparitate nefirească, cancerigenă, dând năvală ca o forță oarbă, devastatoare, malefică, inexorabilă: „Pe la munte, pe la mare,/ pe aici, pe nu știu unde,/ pe aproape, pe departe,/ pe la Nistru, pe la Prut,/ printre cruci, printre morminte,/ latră câinii pe-ntrecute...”. E adevărat, Ceafă nu mai cântă „Șiroka strana moia rodnaia”, ajungându-i doar să balmăjească mereu, cu aplomb, ca altădată, ceva despre Basarabia care în trecutul ei „burgezo-moșieresc” „nu era decât o fundătură a regatului român”, iar Cefuleasa, meșterița neîntrecută de „pirojoace”, aruncă din când în când remarci memorabile, de „om de stat”, de genul „să știm pe unde iese gazul”. Plasați în noua centralitate, marginalii centrului de putere de ieri nu fac decât să-i substituie acesteia resor-

turile identitare firești și justificările fundamentale cu surogate ambigui, flasce, fără coerență și fără vigoare, în care reminiscențele imaginarului mental al binecunoscutei politici imperiale rusești țin de coloană vertebrală. Astfel, fără axe simbolice credibile, fără temeuri valorice redutabile, această centralitate (zisă „suverană” și „independentă”), coruptă în esența ei identitară și sfâșiată continuu prin agresiuni brutale din toate părțile, din exterior, dar, mai ales, din interior, a ajuns în situația, cum zici dumneata, de „pământ al nimănu” (*no man's land*), redusă la condiția spectrală de deviant periferic al aceluiași fost centru de putere imperial.

Academicianul Solomon Marcus făcea într-un articol distincția dintre „identitatea structurală, asociată cu verbul *a fi*” și „identitatea dinamică, asociată cu verbul *a interacționa*”, subliniind: „Cultura unui individ sau a unui popor se împlinște numai prin înțelegerea alterității sale și a metabolismului cu această alteritate, metabolism a cărui funcționare normală este o condiție a unei vieți civilizate.” [4, p. 40]. Or, tocmai aceste procese de metabolism vădesc disfuncții grave, inadecvări lamentabile, violuri sălbatice cu urmări dramatice. Mai întâi, prin substituția centralității culturale rusești cu falsurile propagandistice agresive și intolerante imperiale. Apoi, ca scop politic scontat și efect „metabolic” direct, înlocuirea perfidă a identității structurale, a sâmburelui *a fi*, cu fantoma identității naționale, o umbră deformată a autenticului *a fi*, o falsă identitate moldovenistă vidată de miezul românismului și pusă într-o opoziție ireductibilă cu acesta. În vorba lui Eufimie Goma „ne-am dus până la Ungheni, români, ne-am întors sovietici din moși-strămoși” [5, p. 68] lucrurilor li se spune pe nume, fără echivoc, clar. Sâmburele identitar a fost înlocuit cu unul de sorginte politică. Mai încoace însă, pornind, mai ales, cu „proiectul” unei Moldove ce-și caută rădăcinile, hăt, până în Crimeea, al unei Moldove cu un avatar al lui Ștefan cel Mare comunist în frunte, s-a încetățenit sentimentul (nou) pe care Theodor Codreanu îl remarcă într-un articol mai vechi: „*rușinea de fi moldovean* a fost înlocuită cu „*mândria de a fi moldovean*”, menținându-se, în schimb, intactă *rușinea de a fi român*” [6, p. 36].

Istoria, firește, e mai de demult. Dacă e să rămânem la expresia ei literară, vechea centralitate a *mărgioarei* lirice din literatura șaizeciștilor basarabeni avea, totuși, un centru sacru, o esență tare, atacată de „străin”, dar luptătoare și de neînving. Marginea era o geografie care, spiritual, se raporta la un centru identitar istoric, nu la alteritatea ostilă a veneticului intrus. În fața acestuia, omul marginii își etala cu o semeție baladescă semnele identitare seculare, drepturile de stăpân. „Inelul/ Din degetul tău –/ Cătare/ Prin care ochesc/ În vrăjmaș./ Basmauă –/ Steag,/ Zvâcnind/ Ca inima.../ Mamă,/ Tu ești patria mea!” scria cu un patos abia reținut Grigo-

re Vieru. „Vrăjmașul” nu e greu de ghicit. Identificată cu *mama*, Patria de la margine de țară se raportează la centrul ei de spiritualitate ombilical, nu la maștera geografofagă Rusia, cu nesățioasele ei pofte imperiale. „Moldovean la Nistru și român la Prut”, scrie Dumitru Matcovschi, fără a insinua în aceste identități glotonimice vreo deosebire de esență. Abia în jumătatea a doua a anilor 1970 și, mai cu seamă, în anii 1980, puterea de rezistență a *marginii* istorice scade vădit. „Marginile grele” care dor cumplit, ca să parafrazez cuvintele poeziei *Mărgioară*, scrisă la 4 martie 1971 de același poet, se estompează până la ștergerea completă a oricăror probe identitare. Cântecul, oda iau locul durerii amare. Revărsată în nemărginirile unei Patrii abstracte, înainte „să moară Brejnev” și după, „țara de dor” pare că nu mai există. Rădăcinile ei nu mai sunt identificate în porecla de ocară „băki” („boi”, cu trimiterea la bourul de pe blazonul domnesc) de o generație de copii care crește într-un mediu alogen (a se vedea romanul lui Iulian Ciocan *Când era să moară Brejnev*). Marginea a devenit o oarecare *periferie* geografică a centrului imperial ubicuu. Răstălmăcind semnele heraldice ale tradiției istorice naționale, văzând în ele niște atavisme „de ocară”, masa compactă de alojeni rusofoni îi tratează pe băștinașii frustrați cu o intoleranță sfidătoare, afișând față de aceștia o atitudine de superioară desconsiderare. Nu „toleranța” sau „cumințenia” sunt vehiculele reacțiilor interioare ale micului moldovean Iulian, care în ruptul capului nu se vrea identificat sau măcar categorisit ca „băk”, ci uitarea și inconștiența colectivă, nepăsarea generală, căderea lumii apropiate lui în starea de amnezie și inautenticitate.

Puține sunt, în acest sens, și manifestările literare de demnitate. Am remarcat deja personajele druziene din *Cervus divinus*, Ghiță și Odochia, care mai amintesc de rădăcinile îndărătnice ale locului. În degringolada generală a marginii, geografia omogenizată în niște câmpii nesfârșite, cu țărani uitați parcă pe vecie acolo, nu mai contează. Sunt doar niște locuri oarecare. Nici istoria nu mai are puterea de iradiere și de rezistență pe care a avut-o. Ne amintim, deja un deceniu și ceva în urmă (romanul *Clopotnița* a apărut în 1973), Clopotnița lui Ștefan cel Mare a fost arsă în totală indiferență și lipsă de reacție a sătenilor, inclusiv a elevilor, din Căpriană. Ethosul locului s-a destrămat mai înainte chiar, în *Povara bunătății noastre*, odată cu moartea lui Onache Cărăbuș și ieșirea în prim plan a „omului nou” Mircea Moraru. Observăm că una câte una axele de continuitate și rezistență ale Basarabiei se dărâmă sub inexorabila ofensivă a unui timp *străin* spiritului locului.

E un timp prăbușit mai de demult peste aceste meleaguri cu năvala unei istorii dure, nepăsătoare, plină de o flegmă neagră, în care pare că s-a adunat tot urâtul Universului de la Facere încoace. E nebunia curții

imperiale rusești mânată, ca într-un vârtej fără oprire, de deșertăciunile gloriei și de mărire. E și răceala unui imperiu stăpânit doar de patima nesăbuită a cuceririlor. E, în definitiv, neputința omenească a înfrânării și a stăpânirii de sine. Ion Druță a însușit magistral lecția lui Tolstoi de plasare a marilor evenimente istorice și a micilor întâmplări cotidiene în parametrii unei filosofii de cuprindere largă a *războiului* (și a *lumii* acesteia. Subiectul scrierii *Biserica albă* are drept pretext unul din războaiele ruso-turce desfășurate pe teritoriul Principatului Moldovei și încheiate cu pacea de la Iași. Niște incursiuni nocturne ale unor grupuri răzlețe de oșteni sunt unicele scene bataliste ale romanului. *Războiul* se derulează pe alte planuri ale existenței și cu alte semnificații decât cele ce țin de curaj, eroism, cruzime, distrugeri, masacre. *Lumea* în sine este un *război* continuu, „un foc etern”, zicea Heraclit [7, p. 158]. În zbulciumul universal de cazne și de strădanii, de discordie și devoțiune, de îndărătnicie și abandonuri, de aroganță și umilință, Ion Druță prinde firul a două impulsuri ontologice fundamentale ale istoriei noastre, două energii în care setea de mărire, strălucirea și fala se răspund în ecourile evlaviei și smereniei, iar aroganța și trufia cu nălucirile atotputerniciei și veșniciei își găsesc refracțiile de nerecunoscut în perisabilitatea și vremelnicia celor lumești, dar și în puterea credinței și forța cuvântului. Orgoliile și vedeniile Ecaterinei cea Mare de lățire a Rusiei până la Constantinopol, fastul și jocurile perverse de putere ale curții imperiale rusești, ambițiile, capriciile, urile și destinele schimbătoare ale favoriților preaputernici ai împărătesei se împletesc într-o curgere epică largă, în care se resimte parcă însăși zăbava leneșă a timpului care nu are unde se grăbi, cu grijile cotidiene, micile patimi, căderile meschine și lăcomiile egoiste pentru cele lumești ale oamenilor locului, dar și cu râvna de credință și ardorile lor față de cele sfinte.

La hotarele dintre imperiile care se confruntă, Moldova pare o geografie a abandonului și a uitării. Rămasă fără centrul ei istoric simbolic, mănăstirea Putna și mormântul lui Ștefan cel Mare, cu domnitorul Grigore Ghica al III-lea decapitat, cu oștiri străine luptându-se pe teritoriul ei și cu o populație nestatornică, în care fărădelegile războiului au trezit vechi meștehne și au impulsivat noi vicii, această margine de lume vădește însă o extraordinară vitalitate și o putere colosală de rezistență spirituală. Un duh nestrămutat al transcendenței, o boare de dumnezeire vine mereu să repare nedreptățile, să așeze la locul lor nepotrivirile, să îndrepte gândurile și faptele rătăcite pe calea celor pline de har. Nu vom mai întâlni aici dezlanțuirile de senzualitate și poeticitate și nici jerbele de lirism specifice scrișului lui Ion Druță. Personajele, întâmplările, faptele, simbolizările, tonul narațiunii chiar, totul e prins într-o alchimie a esențializării semnificațiilor și spiritualizării

sensului. De-o parte, Ecaterina, zisă, printr-o paralelă a simetriilor antinomice cu țarina Rusiei, Ecaterina cea Mică, *anima* locului, *vergura-mamă* îngrijind și ocrotind o droaie de copii orfani abandonati, *urcând* după binecuvântarea starețului la mănăstirea Neamț. De altă parte, Ioan, *coborât* ca și personajul din *Clopotnița* din munții Transilvaniei (de unde a „descălecat” și Dragoș), fugăr pentru participarea la răzvrătirea lui Horia, fost gardă de corp al acestuia, acum poslușnic la aceeași mănăstire Neamț. Și în mijloc – unul din stâlpii ortodoxiei răsăritene – Paisie Velicicovschi, înțeleptul teolog, traducător al „Filocaliilor” și arhimandrit al mănăstirii Neamț.

În subterana textului resimțim unele accente abia perceptibile ce amintesc de binecunoscuta tratare unilaterală, tendențioasă a expresiei lui Dosoftei „Lucoa-re-a vine de la răsărit”. Sunt intonații care în scrierile lui Ion Druță de după 1990 capătă o nuanță *ortodoxistă* tot mai pronunțată. Aici însă pravoslavia lui Paisie, sfântul înțelept născut la Poltava (Malorusia), absolvent al Academiei duhovnicești din Kiev, întemeiată de mitropolitul moldovean Petru Movilă, instituție teologică unde peste două secole a fost student și Alexei Mateevici, prezintă în subsidiar o strategie narativă specială. „Toate-s trecătoare, fiule. Și biruințele, și înfrângerile, și călcatul în picioare. Numai unul Cuvântul ne va putea smulge din urâtenia și nedreptatea acestei lumi, îndreptându-ne către cele veșnice.” – îl povătuiește starețul pe Ioan, poslușnicul. Nu e greu de observat în subsidiar interacțiunea complementară a liniilor de subiect, așezarea antitetică și intercalarea diferitelor planuri ale realității într-un sens filosofic unic. Înțelepciunea divină, cu rădăcini în Kievul pravoslavnic, împinge splendorile și măririle curții de la Petersburg, proiectele ei de cucerire și jocurile cu vectorii strategici de *extindere* imperială în planul vanităților, provizoriului, golului ontologic, cu derivata existențială a acestuia – urâtul, „amestecul de tristețe și amărăciune pe care rușii îl numesc *toska*”, zice Druță, de care suferă iremediabil atotputernicul Potiomkin. E urâtul din care nimic nu rodește și în preajma căruia toate cad sub domnia aleatorului, își pierd sensul, se moleșesc. Nimic nu se salvează și nimic nu salvează, nici fastul bogățiilor, nici măreția puterii, nici gloria victoriilor. Ca o ironie amară (și o judecată aspră) asupra acestei voințe de putere imperiale oarbe și fără suflet apare în roman *căderea* din grațiile împărătesei, îmbolnăvirea neașteptată și moartea lui Potiomkin, suprema răzbu-nare divină fiind pitacul găsit în colbul drumului de un cioban, oferit pentru a-i închide, după obicei, ochii. Aceeași înțelepciune dumnezeiască, asociată cu puterea de vitalitate și de credință a locului și a oamenilor lui, *urcă* marginea aceasta de lume pe un plan superior al dăinuirii cu rost, într-o armonie a *frumosului*

și *sfințeniei* în chipul miraculos și etern al *BISERICII ALBE*, de care toată lumea se minunează. Două realități și două puteri. O putere a strălucirii, a fastului, a orgoliilor și ambițiilor nemăsurate, revărsându-se capricios peste margini într-o patimă a extinderii și o trufie a cuceririlor, și o putere a bunătății și dăruirii cu umilință, a îndărătnicirii întru credință și frumusețe. Iar deasupra lor ochiul scrutător al divinității cu o judecată inflexibilă, identificându-se în roman cu ochiul naratorului. Un ochi distant, incoruptibil față de tot ce ține de urât și de strămbătate, dar cald și plin de empatie când în față se deschid niște zări de viitor, oferte de salvare a neamului său și a puterilor ancestrale ale locului de la marile degradingolade ale istoriei prin tăria credinței și ostenelele bunătății creștine.

BISERICA ALBĂ e ultima fantasmă pe care o mai vede *aieva* scriitorul. În *Cervus divinus*, văzul se află deja la hotarul nălucirilor incerte. Cel ce vede pe perețele trapezei mâna care a deschis o carte plutind în văzduh cu chipul Mariei Preacurata este copilul bolnav mintal Rotaru. Lui Ghiță doar i se năzarește. În dosul fantasmelor sale este deja un gol imens, o cădere într-un hău fără margini. În rugăciunea sa, repetată rând cu rând de copilul bolnav (într-o deplină inerție și inconștiență de handicapat mintal? într-o trezire a conștiinței? – nu știm) resimțim tragismul omului care se află parcă în chiar fața dumnezeirii absente: „Rogumu-ne... Pentru sfințele locașuri ale neamului nostru... Rămase în acest amurg... Fără preoți în altare... Fără drept-credincioși... Iartă-i, Doamne, pe cei care au ridicat piatra... Împotriva credinței neamului meu... Și Iartă-L pe sârmanul meu neam... care... înfricoșându-se... s-a lepădat de Tine.”

BIBLIOGRAFIE

1. Simuț I. Romanul basarabean între Paul Goma și Ion Druță. Roman, vol. 1. Selecție, studiu introductiv și note bibliografice de M. Cimpoi; postfață de I. Simuț, Ch.: Arc, 2004.
2. Sârbu D. Jurnalul unui jurnalist fără jurnal, vol. 2. Craiova: Scrisul Românesc, 2006, p. 94.
3. Iorga N. Neamul românesc în Basarabia. București, 1905 (ediție anastatică). București: Semne, 2006, p. 135.
4. Marcus S. România europeană între pleonasm și oximoron. În memoria academicianului Mihail Drăgănescu. În: Noema, Vol. X, 2011, p. 40.
5. Paul Goma, Basarabia, p. 68.
6. Codreanu T. Basarabia sau drama sfășierii. Chișinău: Editura Flux – Tipografia PRAG-3, 2003, p. 36.
7. Vlăduțescu Gh. O enciclopedie a filosofiei grecești. Vol.1, București: Editura Paideea, 1994, p. 158.
8. Victor Druță- Goma - <http://unmoldoveanlaroma.blogspot.md/>
9. Victor Druță despre Vieru - http://unmoldoveanlaroma.blogspot.md/2010/02/grigore-vieru_23.html